

# ATT BEMÖTA SEXUALITET OCH RELATIONER PÅ BEHANDLINGSCENTRUM

– Rapport från ett utbildningsarbete



En sammanställning av Maria Bergström och Stefan Laack

## **Innehållsförteckning**

### **Inledning 3**

Vad vet vi om unga, sexualitet och den sociala sektorn? 3

### **Presentation av Meby behandlingshem 4**

Personalen på Meby 5

Ungdomarna på Meby 5

Kontaktmannaskap 5

### **Behov och förutsättningar för sex- och samlevnadsundervisning 5**

Behov av fora och metoder för samtal 6

Relationer inte tillåtna 6

Ungdomarnas behov 6

Avsaknad av hbt-perspektiv 7

### **Teman och perspektiv i utbildningen 7**

Ett professionellt förhållningssätt 8

Ett gemensamt förhållningssätt 9

Kunskap om den egna kroppen viktig 10

Att förebygga oönskade graviditeter och könssjukdomar 10

Perspektiv på genus och sexualitet 11

hbt-perspektiv 12

Tonårssexualitet 13

Egna och andras gränser 14

### **Diskussion och analys 15**

Resultat av slututvärderingen 15

Intervjustudie 16

Den egna rädslan mindre 16

Man har börjat med sexualundervisning 17

Förändringar i kontaktmannaskap och samtal 17

Ökad insikt om hbt 18

Kondomer tillgängliga 18

Övergrepp ett tema man ville veta mer om 18

Förändrade samtal inom personalgruppen 19

Rutiner för att hålla kunskaperna levande behövs 19

### **Slutord 20**

### **Litteraturlista 21**

### **Bilaga I 22**

### **Bilaga II 23**

### **Bilaga III 24**

## Inledning

I oktober 2005 var RFSU medarrangör till konferensen Sexualitet i socialt arbete som hölls vid Malmö högskola. Konferensen vände sig till yrkesverksamma inom den sociala sektorn och till studenter vid landets socialhögskolor. Konferensen, som var nationell och den första i sitt slag, väckte stort intresse. Utvärderingen visade att deltagarna överlag var mycket nöjda och tacksamma över att ha fått möjlighet att fördjupa sig inom ämnet sexualitet. Utvärderingen var också tydlig på en annan punkt. Många deltagare uttryckte en frustration över att den kunskap som förmedlats under dessa dagar inte ingick i deras grundutbildning och att det således endast var ett fåtal yrkesverksamma och studenter som fått möjlighet att ta del av den. De yrkesverksamma menade vidare att de samtal som förts under konferensen aldrig ägde rum på den egna arbetsplatsen. Något man ansåg ledde till brister i omhändertagandet. Trots att man såg behoven var sexualitet sällan ett område man berörde i mötet med klienter och patienter.

Strax efter konferensen blev RFSU kontaktat av Meby behandlingshem, ett hem för vård och boende som tar emot ungdomar mellan 13 och 20 år. Behandlingshemmet önskade en utbildning i sex och samlevnad för all sin personal. Anledningen, som man beskrev, var att man saknade kompetens i att bemöta ungdomarnas tankar, känslor och agerande på det sexuella området. Man ville också förbättra omhändertagandet hos de ungdomarna som hade särskilda behov. Här nämndes särskilt de som blivit utsatt för sexuella övergrepp och de unga som på grund av långvarigt missbruk inte fungerat så väl känslomässigt under lång tid.

I samarbete med Meby skapade vi en utbildning i tonårssexualitet som vi hoppades kunna motsvara de behov som behandlingshemmet hade. I utbildningen deltog all fast anställd personal. Utbildningen hölls under 2006 och gavs under två heldagar med två uppföljningsdagar efter två respektive åtta månader. För RFSU:s del blev detta en möjlighet att tillsammans med ett behandlingshem utarbeta ett arbetssätt för den här typen av verksamhet. Tanken var att arbetet skulle utvärderas och dokumenteras för att sedan sammanställas i en rapport som kunde spridas till andra som ville låta sig inspireras. Som underlag till rapporten har vi använt de skriftliga och muntliga utvärderingar som gjordes med deltagarna efter varje utbildningstillfälle. I samband med det sista utbildningstillfället genomfördes också en större utvärdering av hela utbildningsinsatsen.

Rapporten innehåller först en presentation av Meby behandlingshem. Därefter följer en beskrivning av de behov och förutsättningar för sex- och samlevnadsundervisning som identifierats innan utbildningen. Kapitlet därefter tar upp de teman och perspektiv som ingick i utbildningen. Rapporten avslutas med en presentation av utvärderingarna samt en diskussion och analys kring hur utbildningen påverkat personalen och verksamheten.

### **Vad vet vi om unga, sexualitet och den sociala sektorn?**

Olika sexualvanestudier visar att unga i en socialt utsatt position även är extra utsatta när det gäller sexualiteten. Man samlagsdebuterar tidigare och är benägen att ta större risker. Man använder mer

sällan preventivmedel och är överrepresenterade när det gäller tonårsaborter och sexuellt överförda infektioner, något som bland annat kan kopplas till den höga användningen av alkohol och droger. Men det handlar även om faktorer som otrygga uppväxtförhållanden, oförmåga att värna egna behov och bristande självkänsla. (Källa: *Ungdomar och sexualitet*, 2005)

Astrid Schlytter, fil.dr i rättssociologi har i boken *Kön och juridik i socialt arbete* påvisat hur pojkar och flickor bedöms olika vid omhändertagande enligt LVU (Lag [1990:52] med särskilda bestämmelser om vård av unga). Hon menar att värderingar som ligger utanför rättssystemets ram påverkar de bedömningar som görs i domstolarna och att principen om könsneutralitet inför lagen inte råder. Schlytter visar på att det sexuella beteendet har en central roll vid omhändertagandet av flickor, medan pojkarnas sexualvanor aldrig nämns i domarna. Som underlag har hon tittat på hur 3 § LVU tillämpas på länsrättsnivå.

Trots att sexualiteten i vissa fall är ett av skälen, eller till och med skälet, till omhändertagandet av unga flickor saknar personalen på institutionerna där dessa unga placeras ofta kunskap att hantera dessa frågor. Sociologen och forskaren Carolina Överlien pekar i sin avhandling *Flickor på gränsen till nervsammanbrott* på konsekvenserna av att personalen saknar kunskap om sexualitet och redskap att föra samtal kring detta. Överlien menar att de anställda valde tystnaden hellre än att öppna för en process som de inte var säkra på att kunna hantera. Man lade över initiativet och ansvaret på de unga själva att ta upp detta under behandlingen. Överlien menar vidare att personalen såg på de unga tjejerna på två sätt: Antingen som offer för sexuella övergrepp eller som om de vore barn. Det fanns inget utrymme att uppfatta tjejerna som sexuella subjekt alltså att de agerade sexuella utifrån sina egna sexuella önskemål.

Socialstyrelsen fick i september 2003 regeringens uppdrag att kartlägga i vilken mån en persons sexuella läggning kan ha betydelse för bemötandet inom socialtjänsten. Kartläggningen visade att det största problemet är att homo- och bisexuella personer är osynliga och att socialtjänsten i de flesta kontakter utgår från att alla lever ett heterosexuellt liv. En viktig slutsats i rapporten var att det inom socionomutbildningen behövs mer fördjupning och reflektion kring den sexuella läggningens betydelse inom det sociala arbetet. (Källa: *Sexuell läggning och bemötande i socialtjänsten*, 2004)

### **Presentation av Meby behandlingshem**

Meby behandlingshem är privatägt och har två avdelningar, Mellösa och Båvensnäs, med totalt 24 behandlingsplatser. Behandlingshemmet tar emot pojkar och flickor mellan 13 och 20 år med psykosocial och/eller psykiatrisk problematik såsom utagerande beteende och anpassningsproblematik och missbruk i kombination. Som behandlingshem är Meby relativt ensamma i Sverige om att ta in ungdomar av båda könen, det är ingen självklarhet inom branschen. Det vanliga är att man istället arbetar könsuppdelat. På Meby resoneras man dock som så att ungdomarna behöver träna på att fungera i den struktur som råder för övrigt i samhället.

## Personalen på Meby

Under 2006 då utbildningen på Meby behandlingshem hölls var alla anställda över 25 år. Varje arbetslag bestod av tre personer, en kvinna och två män. 75 procent hade en akademisk examen. Önskemålet var att personalen skulle ha en socionom- eller beteendevetenskaplig utbildning, men det fanns även de som genomgått en ett- eller tvåårig behandlingsassistentutbildning. Ett fåtal hade ingen utbildning alls utan arbetade på behandlingshemmet på andra kvalifikationer. Man ansåg att det var viktigt att de anställda representerade samhället i övrigt också på denna punkt. Även arbetsgivarna (ägarna till Meby behandlingshem) arbetade i behandlingen på båda avdelningarna. De anställdas kunskaper om sexualitet före RFSU-kursen var varierande.

## Ungdomarna på Meby

Ungdomarna, som är av båda könen, är dels tvångsplacerade enligt LVU, Lagen om vård av unga, dels frivilligt placerade enligt SoL, Socialtjänstlagen. Orsaken till placering är så gott som alltid missbruk och/eller kriminalitet. I grunden handlar det ofta om relationsproblematik. Många av ungdomarna har växt upp i en familj med sociala och/eller psykiska problem. Andra har genom eget långvarigt missbruk utvecklat en psykiatrisk problematik. Ett långvarigt drogmissbruk leder inte sällan till depression. Andra har varit deprimerade innan och för dem har drogerna blivit en sorts självmedicinering.

## Kontaktmannaskap

Varje anställd fungerar som kontaktperson för två ungdomar. Det innebär ansvar för kontakter med vårdnadshavare, socialförvaltning – kontinuerlig koll på uppdraget därifrån – planera hemresor, klädinköp och andra praktiska saker. Samtidigt är man en person som den unge kan vända sig till i andra frågor. Man har inbokade kontaktmannasamtal vars innehåll styrs av den unges behov och mognad och som kan vara dels praktisk planering och dels samtal av terapeutisk karaktär.

## Behov och förutsättningar för sex- och samlevnadsundervisning

Inför planeringen av den utbildning som skulle hållas fördes flera samtal per telefon med arbetsledningen för att identifiera vilka behov och förutsättningar som förelåg. Det var framför allt viktigt att få kunskap om vilka ungdomar som vistades på behandlingshemmet, personalsammansättning, hur arbetet var organiserat och hur man hittills arbetat med sex och samlevnad. Kursledningen från RFSU gjorde även ett besök på behandlingshemmet för att diskutera dessa frågor mer ingående och för att få en inblick i den vardagliga verksamheten vad gäller stämning och miljö och hur kontakten fungerade mellan de anställda och ungdomarna.

Enligt personalen på Meby var ungdomarnas kunskaper om sexualitet och samlevnad ”minimala” – något man ville ändra på genom att frågor om sexualitet skulle inkluderas i det vardagliga arbetet. Man ville börja med att förbättra personalens egna kunskaper för att senare kunna skapa meningsfulla diskussionsgrupper om sexualitet med de unga. De ville få ett gemensamt förhållningssätt och kunskaper och metoder för att kunna föra samtal kring sexualitet oavsett när de kom upp. Dittills hade sexualiteten snarare handlat om förbud och gränser än om sexualupplysning och inbjudan till samtal.

Som man själv uttryckte det:

*Personalens fokus har legat på att förbjuda ungdomarna att ha relationer och därmed har många blundat för samtal och frågor kring sexualitet.*

Meby efterfrågade därför en grundkurs i sex och samlevnad för sin personal, som innehöll både metoder och fakta om sexualitet.

### Behov av fora och metoder för samtal

På Meby får all personal handledning. Den sker dels i grupp en heldag i månaden med en legitimerad psykoterapeut, dels med hjälp av varandra på behandlingskonferenser. Dessutom bollas ständigt frågeställningar bland personalen. I handledningen har man inte haft någon tradition att tala om sexualitet. Handledningen, som personalen för övrigt ville framhålla var mycket bra, hade en annan inriktning; det kunde vara ärendehantering eller hur personalgruppen skulle enas om man hade några konflikter internt eller i kontakten med ungdomarna. I handledningen hade det – vid de tillfällen då sexualitet tagits upp – handlat om att lösa akuta situationer. Man hade dock inte fört samtal kring strategi eller arbetat fram gemensamma överenskommelser kring hur olika frågeställningar skulle hanteras. Personalen hade därför, utifrån sina olika åsikter, agerat på olika sätt.

Personalen beskrev också att det inte fanns några bra fora där samtal ägde rum med ungdomarna, utan dessa skedde mer sporadiskt och oplanerat. Personalens förhoppning var att man efter utbildningen skulle kunna föra in frågor kring sex och samlevnad i diskussionsgrupper och kontaktmannasamtal och på det sättet visa att man var öppen för att möta ungdomarnas frågor om sexualitet, vilka frågorna än må vara och när de än uppstår. Man ville att personalen skulle ta initiativet till och ansvar för att samtal fördes, något man upplevde tidigare legat på de unga.

### Relationer inte tillåtna

På Meby är det inte tillåtet att ha kärleksrelationer eller sexuella relationer eftersom man menar att det stör ungdomarnas behandling. Meby beskriver regeln så här:

*Syftet med behandlingen är att man ska jobba med sig själv, vilket för många kan vara svårt och smärtsamt. Det är då en lättare väg att gå att fly in i en relation och bli bekräftade där. Risken med det är att man går in i någon annans problem istället, eller så kan det bli svartsjukedramer. Det är viktigt ur såväl behandlingsmässig som samhällsekonomisk synpunkt att fokus i behandlingen ligger på ungdomens problematik.*

Men även om det finns ett förbud uppstår naturligtvis ändå relationer mellan ungdomarna och eftersom förhållanden inte är tillåtna har problemet för personalen varit att hålla ungdomarna ifrån varandra. Enligt personalen ägnade ungdomarna mycket energi åt att försöka dölja sina relationer vilket förskjutit fokus från behandlingen. Meby beskrev att ungdomarnas intresse för varandra i kombination med att personalen hade varit dålig på att ”ta i sexualitet” över huvud taget hade skapat problem.

### Ungdomarnas behov

Samtidigt som behandlingshemmet har haft fokus på att förbjuda ungdomarnas relationer har man varit

dålig på att möta deras behov och se sexualiteten som en del av deras identitetsutveckling (och därmed som en viktig del av Mebys verksamhet). Personalen hade svårt för att ta upp frågor kring sexualitet och ansåg själva att de: *var lite för snabba med att skaka av oss informationen då den blev för jobbig att hantera. Så istället för att närma oss dem och bjuda in till samtal för att förstå deras situation och känslor har vi varit inriktade på att förbjuda och sätta gränser.*

Ungdomarna på Meby har självklart samma behov av – och samma rätt till – de grundläggande kunskaper som rör sex och samlevnad som andra ungdomar. Men många unga på institutioner är också i behov av extra stöd då de tar, och utsätts för, större risker än andra ungdomar. De har särskilda behov både på grund av sin nuvarande livssituation och sina tidigare upplevelser och erfarenheter, där även obearbetade trauman från övergrepp kan finnas med. Behandlingshemmets inriktning är inte behandling av ungdomar som mår dåligt på grund av sexuella övergrepp, men det har under behandlingen ofta framkommit att det finns med i bagaget. Många av de unga på Meby har på grund av sitt långvariga drogmissbruk hindrats från att ha kontakt med sina känslor. På behandlingshemmet återfår de många av de känslor som hänger ihop med puberteten, inte minst känslor som hör ihop med sexualiteten. Också det faktum att de bor på institution, i vissa fall under flera års tid, kan innebära särskilda påfrestningar och behov. Genom den ”isolering” som det innebär missar de också kunskapsinhämtning från annat håll.

### **Avsaknad av hbt-perspektiv**

Det blev tidigt uppenbart för oss att det saknades ett hbt-perspektiv på behandlingshemmet och att man var heteronormativ i sitt arbete. Detta hade också personalen på Meby insett och det fanns ett tydligt önskemål att ta upp hbt-frågor på utbildningen. Att arbeta utifrån ett hbt-perspektiv innebär att man i sitt förhållningssätt och i samtal inkluderar alla oavsett sexualitet och könstillhörighet, att man inte förutsätter att någon är heterosexuell (om inget annat uttalas) samt att man inte förutsätter att könstillhörighet är detsamma som biologiskt kön.

Att man var heteronormativ i sitt sätt att tänka och arbeta visade sig på många olika sätt. Personalen uppgav innan utbildningen att de aldrig haft en homo- eller bisexuell ungdom vid behandlingshemmet, något man själv insåg var orimligt eftersom så många ungdomar vistats där under åren. Man förklarade det med att man inte haft någon öppenhet inför detta och att det skulle vara svårt för de unga att berätta om att de var homo- eller bisexuella. När det gällde förbudet mot relationer så skulle den naturligtvis innefatta alla former av relationer, men föreskrifterna som sattes upp för att reglera detta sade något annat. Ett sätt att hindra ungdomarna från att ha relationer, eller kanske snarare från att ha sex med varandra, var regeln om att man inte fick vara på varandras rum. Men den regeln gällde enbart mellan könen, det vill säga att tjejerna inte fick vara på killarnas rum och tvärtom.

### **Teman och perspektiv i utbildningen**

Utbildningen omfattade två utbildningsdagar samt två uppföljningsdagar efter två respektive åtta månader. Utbildningen kom att innehålla allmänna fakta om tonårssexualitet och förslag på metoder att använda i arbetet. Den innehöll även särskilda pass utifrån de behov och förutsättningar som fanns på Meby behandlingshem, som vi beskrivit i avsnittet ovan.

I planeringsarbetet och genomförandet var det viktigt med stor flexibilitet och att kunna förändra utbildningen när vi identifierade nya frågeställningar under processens gång, vilket också skedde. Genom de interaktiva övningar som utbildningen innehöll fördes en löpande dialog med deltagarna, något som gav värdefull kunskap om deltagarnas behov och frågeställningar. Till stor hjälp var också den utvärdering som gjordes efter de två första utbildningsdagarna då deltagarna fick besvara frågorna: Hur känns det nu? Hur relevant var utbildningen? Var det något du saknade? Vill du ha mer/mindre av något? Har du några övriga kommentarer/synpunkter? Resultatet av denna utvärdering tog vi senare med i planeringen av uppföljningsdagarna.

Nedan följer exempel på teman som ingick i utbildningen och de perspektiv som vi utgick från under arbetet.

### **Ett professionellt förhållningssätt**

I alla kulturer finns det en socialt accepterad nivå för hur man gestaltar sexualiteten och där man inom vissa ramar kan föra samtal om densamma. Den socialt accepterade nivån ger sällan rättvisa åt hur sexualiteten ser ut i praktiken. Det finns ett glapp mellan det som går att prata om offentligt och vad som sker i praktiken, det vill säga det som människor gör. Detta glapp skapar tystnader och föreställningar om sexualiteten och i brist på dialog och kunskap blir den egna sexualiteten referensram och våra egna erfarenheter upphöjs lätt till norm. Personalens individuella upplevelser kan fungera som exempel på det unika men ett professionellt förhållningssätt till sexualiteten innebär att man grundar sitt arbete på beprövad erfarenhet.

Eftersom sexualiteten inte är lika synlig och talbar som många andra företeelser kanske det endast är den egna personliga referensramen man har att tillgå när man ställs inför en ny fråga. Det är därför extra viktigt att vara lyhörd för att andra kan uppleva saker annorlunda och handla på ett sätt som känns främmande för en själv. Att ge sig tid att lyssna innan man tolkar det som sägs är naturligtvis avgörande men det är också till stor hjälp att använda sig av den kunskap som forskningen kan ge.

Att vara professionell innebär också att man behöver vara uppdaterad och följa med i de förändringar som sker kring sexualitet och relationer. Vad säger forskningen om hur tonårssexualiteten ser ut idag? Sexualvanor? Ungdomars preventivmedelsanvändning? Riskbeteende? Vad säger genusforskningen? Har man identifierat särskilda behov idag bland unga eller i den grupp som jag möter? Vilka arbetsmetoder har visat sig vara framgångsrika? Vilka metoder kan jag använda mig av för att ta upp en specifik fråga? Det finns många olika områden man kan behöva följa med i, men naturligtvis så måste arbetsinsatsen vara realistisk och anpassad efter de behov som finns på arbetsplatsen och arbetsuppgifterna.

För att undvika att ett vuxenperspektiv överskuggar det som ungdomar behöver prata om behöver man kunskap om unga människors sexuella beteende och sätt att tänka. Ungdomarna kan även få vara med och påverka innehållet och komma med förslag om vad man vill veta eller prata om. Men ansvaret får aldrig helt läggas på de unga då de inte kan ha samma kompetens som den professionella om behov



och hur man bäst kan möta dessa. Det finns också ämnen som unga sällan nämner själva på grund av att de är för laddat för att nämna i grupp.

I tystnaden kring sexualiteten är det också vanligt att man i arbetsgruppen tror att alla vuxna på arbetsplatsen har ungefär samma åsikter om olika sexuella företeelser, men så är ofta inte fallet. En så till synes enkel sak som att komma överens om vilka ord man kan använda och varför kan behöva rejält med diskussionsutrymme. Ett professionellt förhållningssätt utgår också från ett öppet och konkret samtal i arbetsgruppen där man tillsammans lyfter budskapet från det eget upplevda till en vetenskaplig och generell nivå.

### **Ett gemensamt förhållningssätt**

En av utgångspunkterna för ett professionellt förhållningssätt till sexualundervisning är att man i arbetsgruppen har en gemensam syn på innehåll och metod. Att som Meby behandlingshem låta hela personalen gå samma utbildning ökar definitivt möjligheterna till ett sådant förhållningssätt. Att hela personalen involveras behöver inte innebära att alla måste arbeta med frågorna på samma sätt. Man kan ha olika roller i arbetet där vissa är mer drivande och exempelvis håller i gruppövningar, medan andra kanske i första hand för samtalen inom ramen för sitt kontaktmannaskap. Genom att gemensamt ha arbetat fram ett förhållningssätt kan personalen ha en bättre beredskap att hantera knepiga frågor och problem oavsett när och var de uppstår. Personalen kan också känna sig tryggare i sitt arbete om de handlar utifrån gemensamma överenskommelser. För att bibehålla och utveckla verksamheten är det viktigt att även fortsättningsvis involvera den mindre aktiva delen av personalen. Det bör exempelvis ske vid utvärderingar av verksamheten eller vid samtal om nya vägval som görs i anslutning till ämnet.

Att hela personalgruppen deltar i utbildningen, och därigenom delar samma grundläggande kunskaper, gör det enklare att utveckla gemensamma förhållningssätt i arbetet. Men som tidigare nämnts är det avgörande att man i arbetet med sexualitet ges möjlighet att reflektera över sina egna attityder och värderingar i olika frågor. Vi valde därför att jobba processinriktat genom interaktiva övningar, diskussionsövningar och olika grupparbeten. Förutom att frågorna skulle vara en ingång till samtal om sexualsyn så ville vi också att de skulle kännas relevanta för deltagarna och kunna kopplas till den egna verksamheten.

Vi vet sedan tidigare utbildningar att processen delvis sker inom varje enskild deltagare, men att det också finns en process som är gemensam för gruppen. Att diskutera ”brännande frågor” som kunde kopplas till den gemensamma arbetsplatsen var ett sätt att föra den gemensamma processen framåt. Vi ville att processen skulle ha kommit en bra bit redan under utbildningen och att förutsättningarna skulle vara så goda som möjligt inför fortsättningen. Att göra en gemensam lägesbeskrivning och analys av verksamheten så som i uppgifterna ”Tonårssexualiteten på Meby” och ”Hur skulle verksamheten på Meby behöva se ut om det fanns en öppet homo- eller bisexuell boende där?” var ett sätt att ge personalen möjlighet att göra en gemensam analys och få en plattform att jobba vidare med efter avslutad utbildning.

Under en förändringsprocess får man räkna med att det kan finnas ett visst motstånd i arbetsgruppen. Motstånd mot förändringar i sig eller motstånd mot beslut som fattas gemensamt kan botten i olika uppfattningar om lösningar på problem. Men genom att prata med varandra och hålla dialogen levande minskar risken för konflikter inom arbetsgruppen.

### **Kunskap om den egna kroppen viktig**

Att tycka om sig själv och känna sig värdefull är grundläggande för att människor ska må bra och vara omsorgsfulla mot sig själva. Det är också en förutsättning för att kunna känna empati för andra. När det gäller sexualitet är det viktigt att ha en god relation till den egna kroppen och sin sexualitet. I upplysningssammanhang är det betydelsefullt att förmedla en positiv inställning till den egna kroppen – att ens kropp är värdefull. När man har detta perspektiv är det viktigt, förutom att ge kunskaper om hur kroppen förändras i puberteten, att ta upp den sexuella lusten och vad som händer i kroppen vid sexuell upphetsning. Det är ett sätt att stärka de ungas självkänsla och respekt för den egna kroppen. Genom att känna igen kroppens sexuella signaler blir det också lättare att välja bort det som inte känns bra.

I utbildningen på Meby hade vi ett anatomi/fysiologipass om kvinnans kön och ett om mannens kön. Passet innehöll grundläggande kunskaper om könets olika delar och funktioner, normala variationer, pubertetsutvecklingen samt sexuell respons. Förutom dessa ämnen tog vi upp hur denna kunskap kunde föras vidare till ungdomarna genom en enkel metod. Metoden går ut på att samtala om könets olika delar samtidigt som man ritade dem på en whiteboardtavla. Denna metod används ofta i sexualundervisningen och en av fördelarna är att den är mycket enkel att använda. Men kan också genom ritandet visa på variationer och prata om de förändringar som sker i puberteten. Det gör man enkelt genom att rita och sudda ut. Det är också mindre laddat att rita på en whiteboardtavla än att använda exempelvis fotografier. Vårt syfte var att personalen senare skulle kunna använda metoden vid någon diskussionsgrupp med ungdomarna, vilket de också gjorde.

### **Att förebygga oönskade graviditeter och könssjukdomar**

Som beskrivits tidigare är det inte tillåtet för ungdomarna på Meby att ha kärleks- och/eller sexuella relationer med varandra. En rimlig regel kan tyckas, då fokus i behandlingsarbetet måste riktas inåt på den egna personen. Men regeln blev också ett av de grundläggande problemen för personalen. Den gjorde det svårt att föra samtal kring sexualitet och omöjligt att jobba med att förebygga oönskade graviditeter och könssjukdomar. Personalen tyckte att man inte kunde förespråka kondomer eftersom att det skulle kunna ses som en uppmaning till sex. Detta ledde i sin tur till oskyddade samlag både på behandlingshemmet och utanför i samband med helgpermissioner. En paradox då behandlingshemmets målgrupp per definition är i större behov av preventiva samtal och åtgärder än ungdomar i allmänhet. Detta blev ett av de områden vi identifierade som nödvändigt att ta upp i utbildningen. Personalen fick därför tillsammans titta över situationen idag och därefter i grupp jobba med att planera den framtida verksamheten. En fråga som särskilt skulle uppmärksammas i planeringen var forum för samtal: Var sker preventiva samtal idag? Vilka fora skulle vi kunna använda oss av bättre? På vilket sätt? Vem ansvarar för att de äger rum?

Personalen på Meby har inte bara en skyldighet utan också en unik möjlighet att prata sexualitet och prevention med sina ungdomar. Om man vill förebygga könssjukdomar och oönskade graviditeter så räcker det inte med att förmedla fakta kring könssjukdomar och preventivmedel. Ämnet måste vara bredare än så. Exempelvis så är relationen till sig själv och den egna kroppen central för huruvida man skyddar sig eller inte. Många frågor från unga handlar också om kroppsliga förändringar under puberteten och då särskilt kopplade till det egna könet. Att få kunskap om dessa förändringar och hur kroppen fungerar gör det lättare att acceptera sin kropp och tycka om den, något som leder till en bättre omsorg om sig själv. Därför bör preventivt arbete med ungdomar inkludera fakta om kroppen och det egna könet.

Ett annat viktigt område i det preventiva arbetet som togs upp under utbildningen är kondomkunskap. Det handlar dels om fakta kring kondomer och hur de används på rätt sätt, men även om att synliggöra föreställningar kring kondom och ge tips på hur man kan hantera tillfällen där den ska användas. Om ungdomarna tillsammans får tänka på fiktiva situationer och hitta bra sätt att handla på, kan de få redskap som de kan använda i framtiden. De kan också genom samtalen känna att de delar sina tankar och känslor med andra – och tillsammans kan man skapa en större acceptans kring kondomer.

Utbildningen innehöll även andra teman som är relevanta i arbetet med att förebygga oönskade graviditeter och könssjukdomar (förutom sexualanatomi och fysiologi som nämnts ovan och kondomkunskap). Andra teman som togs upp var: relationer, ömsesidighet, gränssättning och perspektiv på genus och sexualitet. Utbildningen tog upp fakta om könssjukdomar, graviditet, abort och preventivmedel. Gruppen fick också arbeta med risktagande och vilka situationer man särskilt kan behöva diskutera med ungdomarna. Utbildningen gav även exempel på hur personalen via olika enkla metoder kan föra samtal med ungdomarna kring dessa olika teman.

Intresset från personalen att fördjupa sig i dessa frågor var stort. Personalen upplevde att kunskaperna hos ungdomarna i dessa frågor var ytterst begränsade och man beskrev också att man ofta fick frågor från ungdomarna som man inte kunde besvara. I den första utvärderingen av kursen var det just könssjukdomar och preventivmedel man ville veta mer om. Våra tidigare erfarenheter säger oss att det är ett ämne som känns tryggt att börja med när man tar sig an att utforma en sex- och samlevnadsundervisning. Ämnet är konkret och inte så laddat som en del andra ämnen kan vara.

### **Perspektiv på genus och sexualitet**

Killar och tjejer fostras till att tillhöra två kön, som i många delar förutsätts vara varandras motsatser. Killar förväntas vara och fungera på ett visst sätt och tjejer på ett annat. Denna fostran påverkar också deras möjlighet att uttrycka sin sexualitet. Man kan tala om att tjejer och killar har olika sexuellt utrymme som hänger ihop med vilket kön de tillhör. Som ung fostras man in i dessa roller bland annat genom att de beteenden som ligger inom rollen premieras medan man kan bestraffas om man kliver utanför. Detta händer exempelvis de tjejer som har många olika sexpartners eller killar som är mjuka och känslamma.

Hela utbildningen för Meby behandlingshem genomsyrades av ett genusperspektiv. Det innebar att vi, då det var relevant, tog med kön som en variabel under föreläsningar eller i de diskussioner som fördes. Vi försökte också genom olika interaktiva övningar få deltagarna att reflektera över sina egna föreställningar kring genus. Ett påstående som gruppen fick diskutera var exempelvis ”Det är viktigt att vi inte låter tjejerna bära alltför utmanande kläder”. Diskussionen följdes upp med följdfrågor som: Är detta en fråga som ni diskuterat på Meby? Varför tror ni detta är en fråga som kommer upp i olika ungdomsmiljöer? Vart går gränsen för vilka kläder som är okej? Vem bestämmer det? Vad sänder det ut för signaler om man sätter upp regler kring detta? Att tjejen lockar? Att killen har känslor han inte kan kontrollera? Hur ser vi på klädkoder för killar och tjejer?

En annan frågeställning man fick diskutera var killars möjlighet att säga nej till sex. Är det svårare/lättare än för tjejer? De allra flesta ansåg att det var svårare för en kille att säga nej till sex och vi pratade då om varför det var på det sättet, och vad det innebär för killarna.

Det är ibland svårt att göra sig fri från de föreställningar kring kön som vi alla är uppfostrade med, eftersom det är en del av vår kultur. Men det är viktigt att vi i möjligaste mån blir medvetna om vårt eget synsätt och vad vi utgår ifrån i vårt arbete. En omedvetenhet kring detta kan skapa problem i det professionella bemötandet. Man kanske inte ser problem som finns, exempelvis killar som offer för sexuella övergrepp eller att man problematiserar något som inte behöver vara ett problem, såsom tjejer som har många olika sexpartners. Dessa tolkningar grundas naturligtvis delvis på det som beskrivits ovan, det vill säga att man har olika förutsättningar i sitt liv beroende av könstillhörighet. Men i mötet med individen är det viktigt att man också ser till de individuella faktorerna och upplevelserna och inte för snabbt gör tolkningar utifrån en given modell.

På samma sätt som vi fostras till att tillhöra två kön fostras vi till att vara heterosexuella. Killar och tjejer förväntas bli attraherade av och kära i personer av motsatt kön. Denna fostran startar i tidiga barndomen bland annat genom att känslor som stämmer överens med normen bekräftas medan andra osynliggörs eller ifrågasätts. Den heterosexuella fostran sker också genom att det framför allt är den sexualiteten som är synlig i samhället till exempel i den litteratur vi läser och i de filmer vi ser.

### **hbt-perspektiv**

I allt arbete med människor har man en skyldighet att se förbi den heteronorm som existerar i vårt samhälle och som även inkluderar homo-, bisexuella och transpersoner. Att förutsätta att alla i omgivningen är heterosexuella blir i sexualupplysningssammanhang ett stort problem eftersom människor med annan sexuell identitet då inte upplever budskapet som riktat till dem. Om man arbetar med att förändra destruktiva mönster och stödja unga människor till ett självständigt vuxet liv måste en av grundförutsättningarna vara att de känner sig bekräftade också när det gäller sexuell identitet och könstillhörighet. Det behöver inte innebära att hon/han är öppen med sin identitet eller ens helt klar över hur hon/han vill definiera sig, men som professionell måste man framföra informationen på ett sådant sätt att alla känner sig inkluderade. Det handlar om att inte förutsätta att alla är heterosexuella

och att könstillhörighet inte alltid är detsamma som biologiskt kön. Det är därför viktigt att vara noga med vilka ord man använder. I arbetsgruppen kan man tillsammans diskutera på vilket sätt språket riskerar att exkludera homo-, bisexuella och transpersoner. Att säga partner istället för pojk- eller flickvän, och att vara vaksam med hur man använder orden hon och han i relation till en partner är ett par exempel på ett inkluderande tilltal och ett sätt att få fler att känna igen sig.

Utbildningen för Meby behandlingshem genomsyrades av ett hbt-perspektiv. På samma sätt som genusperspektivet innebar det att sexuell läggning var ett tema som integrerades i de teman som behandlades. Att vara inkluderande är självklart viktigt i sig självt, men vår förhoppning var också att vi genom vårt sätt att tala och hantera olika ämnen kunde visa på ett förhållningssätt som deltagarna själva kunde använda i arbetet.

Ofta finns en omedvetenhet om på vilket sätt man själv i sitt arbete är heteronormativ och hur man medverkar till att osynliggöra homo- och bisexualitet. I utbildningen på Meby försökte vi genom samtal och interaktiva övningar öka personalens medvetande i dessa frågor och tillsammans med dem hitta ett förhållningssätt i arbetet som inkluderade alla ungdomar. Kursdeltagarna fick exempelvis till uppgift att inventera vilka behov som fanns av att förändra den egna verksamheten så att alla ungdomar skulle känna sig välkomna – oavsett sexuell läggning. I en annan övning fick gruppen också besvara en fiktiv frågeställning från en ung person kring sin sexuella läggning. Övningen följdes sedan upp med diskussion i storgrupp.

### **Tonårssexualitet**

Tonårstiden är en dynamisk tid då mycket händer både kroppsligt och mentalt. Det är den tid när barn förvandlas till vuxna. Det sker under loppet av några få år och det kan vara svårt för både ungdomarna och deras omgivning att hänga med. Kroppen har en egen agenda och förändras utan att man har någon som helst möjlighet att vara med och redigera. Det är vanligt att unga killar och tjejer hittar detaljer på kroppen som de har svårt att acceptera. Många inleder också sina första kärleksrelationer och funderar över om man är en person som går att älska. Det kan ta tid att tycka om sin ”nya” kropp och känna sig trygg i en relation. I den processen kan sexualiteten vara ett kraftfullt redskap. I en tid då man tvivlar på sina förmågor och kanske inte trivs med de kroppsliga förändringarna och med den man är som person kan sexualiteten bli beviset på att man duger, att man är möjlig att älska. Just behovet av bekräftelse var också det första som personalen nämnde när de skulle beskriva för oss hur ungdomssexualiteten ser ut på Meby. Att sexualiteten har använts i hopp om att bli sedd och bekräftad som person. De beskrev också hur sexuella erfarenheter gav status i gruppen men att det, som hos den åldersgruppen i allmänhet, var stor skillnad i erfarenhet. Det fanns de som hade bytt sexuella tjänster mot droger och de som inte alls haft någon kärleksrelation eller sexuell erfarenhet med någon annan person.

Tonåringen är sexuell och det är för de flesta den egna lusten och nyfikenheten som är drivkraften i det sexuella livet. Men tonåringarna är en heterogen grupp, med många olika sorters erfarenheter

och det kan därför kännas svårt att ligga på en nivå som känns relevant för de personer man möter, individuellt och i grupp. För några i gruppen kan frågorna handla om oro för könssjukdomar, medan andra funderar mest på när de kommer att vara någon så nära att de över huvud taget riskerar att få en könssjukdom.

Vuxnas syn på och inställning till tonåringar och sexualitet bygger i hög grad på vad man kommer ihåg från den egna tonårsperioden samt den bild av unga som förmedlas i media. Det finns således en risk att generalisera utifrån enskilda upplevelser och göra dessa erfarenheter och upplevelser allmängiltiga. Vuxna tenderar också att tala om tonårssexualitet som en tid i livet då man har en massa sex, men att drivkraften främst kommer från omgivningens krav och förväntningar och inte i första hand utifrån den egna viljan och lusten. Som vuxen kan man då i en missriktad välmening – att inte pressa dem med saker de inte är mogna för – välja bort ämnen som borde tas upp i undervisningen. En generell bild av tonårssexualitet gör också gällande att tonåringar samlagsdebuterar allt tidigare, något som det dock inte finns några vetenskapliga belägg för.

För att skapa förutsättningar för samtal om ungdomar och sexualitet på utbildningen var det viktigt för oss att tidigt skapa en gemensam plattform att utgå från. Vi gjorde detta genom att beskriva hur man kan se på sexualiteten och dess betydelse i tonåren och sedan be deltagarna att beskriva på vilket sätt tonårssexualiteten gestaltade sig på Meby. Diskussionen som följde under passet om tonårssexualitet gav deltagarna kunskap om hur vuxna generellt ser på ungdomar och sexualitet. Det gav också oss i kursledningen en bild av vad vi behövde jobba vidare med under utbildningen.

### **Egna och andras gränser**

Ett tema som behandlades under utbildningen var gränssättning med fokus på kroppliga och sexuella gränser. Metoden vi utgick ifrån var feministiskt självförsvar, men vidgades och anpassades till att gälla båda könen. Vårt syfte var att ge personalen kunskap och metoder för att bättre uppmärksamma och motverka att trakasserier och kränkningar skedde inom verksamheten. Särskild skulle detta gälla trakasserier på grund av kön och sexualitet. Vi ville också inspirera personalen att i sin tur ta upp ämnet med ungdomarna. Vi visade en metod som man kan använda för att lära känna sina egna och andras gränser och hur man kan agera i situationer då ens gränser överskrids.

I ett grupparbete fick personalen beskriva situationer på Meby där gränser överskrids, mellan ungdomarna eller mellan dem själva och ungdomarna. De fick beskriva vad som kunde hända och hur det brukade hanteras och vad de tyckte var bra sätt och sätt som inte kändes bra. I storgrupp lyftes frågorna sedan igen och man fick tillsammans diskutera hur man kunde handla på ett annat och bättre sätt. Under redovisningen av grupparbetet blev det tydligt för oss att personalen primärt var upptagen med sin egen utsatthet. Särskilt tydlig var männens rädsla att bli anklagade för sexuella övergrepp. Många av samtalen kom därför att handla om situationer då de kände sig utsatta och om deras strategier för att minska den risken.

Tillsammans med gruppen iscensatte vi då några av dessa situationer i rollspel. En sådan situation var oron för att någon av tonårstjejerna skulle krypa ner i sängen hos någon av männen när de sov över på boendet, utan att han vaknade och att någon annan, vuxen eller tonåring, skulle upptäcka detta och dra felaktiga slutsatser. Även om det aldrig inträffat var det en rädsla som fanns i gruppen. En annan situation var i samband med morgonrutinen. Det fanns erfarenhet av att tonåringar försatte personalen i knepiga situationer genom att stå nakna i rummet när man kom in för att väcka dem trots att man knackat och väntat en stund innan man gått in.

Vår förhoppning med rollspelen var att göra rädslan talbar då vi upplevde att det fanns en tystnad kring problematiken. Vi ville genom rollspelet ge framför allt männen möjliga lösningar och tillvägagångssätt att hantera situationen.

### **Diskussion och analys**

Hur kom då kunskaperna från utbildningen att användas av personalen? Skedde det några förändringar av verksamheten? Vilka var det i så fall? Vad gjorde vi i kursledningen för erfarenheter under processens gång som är relevant att känna till om man vill hålla en liknande kurs?

Som vi skrev inledningsvis var vår tanke att utbildningen på Meby behandlingshem skulle utvärderas och dokumenteras så att erfarenheterna skulle kunna spridas till andra intresserade. Vi försökte därför under arbetets gång dokumentera vad som skedde under de olika momenten i utbildningen. Vi genomförde också tre utvärderingar med deltagarna, två skriftliga och en muntlig. Den första skriftliga utvärderingen, som gjordes efter de två första kursdagarna i mars 2006, fylldes i av alla 24 deltagarna. Den andra skriftliga utvärderingen, som tittade på hela utbildningssatsningen och vad som hänt i verksamheten under de första nio månaderna, genomfördes i direkt anslutning till den sista träffen i december 2006. I den ställde vi, förutom frågor om synpunkter på utbildningen, även frågor om den på något sätt förändrat deras arbete. På grund av sjukdom och personalomsättning var det tolv stycken, sex kvinnor och sex män, av de ursprungliga 24 som fyllde i slututvärderingen.

### **Resultat av slututvärderingen**

Deltagarna var som helhet mycket nöjda med utbildningen och de tyckte att innehållet var relevant och väl anpassat till situationen på Meby. De ansåg sig ha fått den kunskap de behövde för att kunna påbörja ett mer medvetet arbete med ämnet. Utbildningen hade ökat personalens möjligheter att hantera situationer och samtal relaterade till sexualitet. Man tyckte att det blivit lättare att föra samtal om sexualitet både med ungdomarna och inom arbetsgruppen.

Åtta av tolv sade att man förändrat sin syn på ungdomars sexualitet och beskrev att man numera såg sexualiteten som en viktig del som inte går att ignorera samt att man bättre förstod hur ungdomarna tänker.

Elva av tolv sade att utbildningen lett till konkreta förändringar i deras arbete. Genom diskussioner och övningar i grupp kring sexualitet, könsroller och respekten för varandra menade de att frågorna hade lyfts till ytan. Sexualitet var inte längre lika tabubelagt att tala om och det hade öppnat för nya kunskaper via diskussioner.

Samtliga, tolv av tolv, sade att utbildningen hade förändrat deras samtal med ungdomarna. Man tog upp sexualiteten i kontaktmannasamtalen, man kände sig säkrare och mer avslappnad och vågade ställa följdfrågor. Ungdomarna pratade oftare om sina relationer, om sin längtan efter sin partner på annan ort, om svartsjuka, etc.

Nio av tolv menade att utbildningen hade förändrats deras relation till ungdomarna. Ungdomarna verkade också enligt personalen ha lättare att ställa frågor och det kändes som om de fått ett annat förtroende för personalen.

Reglerna kring sexualitet på Meby hade inte förändrats men nio av tolv menade att deras sätt att arbeta med ungdomars problematik kring sexualitet hade förändrats genom att de numera var tryggare och öppna i stället för rigida och kategoriska och man pratade med ungdomarna istället för att bara hänvisa till förbud. Med hänvisning till detta menade elva av tolv att utbildningen hade påverkat deras yrkesroll på ett positivt sätt.

### Intervjustudie

För att också få en bild av hur utbildningen påverkat arbetet på sikt bad vi en utomstående journalist, Anna Knöfel Magnusson, göra en intervjustudie på Meby. Intervjustudien utfördes i juni 2007, ett halvår efter avslutad utbildning och cirka ett och ett halvt år efter det första kurstillfället. Anna Knöfel Magnusson fick i uppdrag att skriva ner behandlingshemmets synpunkter på utbildningen och om den haft någon varaktig förändring på deras arbetssätt och i så fall på vilket sätt. Utsagorna i intervjustudien bygger på Carl Jägare, platschef och utbildningsansvarig på Båvensnäs, som bland annat står för arbetsledarperspektivet, och Anna Olofsson, behandlingsassistent på Mellösa, som tillsammans med Carl Jägare varit drivande för att utbildningen skulle genomföras.

Deltagarnas utvärderingar, intervjustudien samt kursledningens utvärdering ligger till grund för analysen och diskussionen nedan.

### Den egna rädslan mindre

Efter utbildningen kunde man se direkta förändringar i verksamheten vad gäller såväl synen på sexualitet och i samtalen med ungdomarna och kollegorna emellan. Många beskrev att de kände sig tryggare i sin yrkesroll och att den hade förändrats till följd av att man nu vågade ta upp frågor om sexualitet i grupp- och i kontaktmannasamtalen. Man beskrev också att det kändes tillfredställande att ha fått kunskap och verktyg för att bättre kunna möta de behov som fanns hos ungdomarna.

I intervjustudien säger man:

*Sammanfattningsvis så har sexualiteten nu kommit upp på dagordningen och vi kan se att den är en viktig del i ungdomars liv och utveckling. Vi har vi fått en ryggsäck med redskap; värderingsövningarna är oundgängliga. Att vi först fick inventera oss själva och våra egna värderingar (om till exempel hbt) – var står jag i denna fråga – var en oerhört viktig bas för att bli trygg i att samtala om sex: något vi ju hade ett starkt behov av. Bra också att vi fick testa värderingsövningarna innan ungdomarna krävs på att göra dem. Genom det fick vi insikt i hur de kan komma att känna sig.*



Som vi beskrivit tidigare var männen i personalen så oroliga för att hamna i situationer där de kunde misstänkas för sexuella övergrepp att de inte uppfattade ungdomarnas behov. Under gränssättningspasset när vi ville fokusera på hur de skulle kunna arbeta med ungdomarna och stärka dem i att känna igen och vara tydliga med sina egna gränser hamnade fokus istället på personalens utsatthet. Den metod vi arbetade med var tänkt att kunna användas både inom personalgruppen och i arbetet med ungdomarna. Men vi anade inte att behovet att prata om den egna utsattheten var så stort och att det skulle uppta så mycket av den tid som vi hade planerat för detta tema. Vi fick en bekräftelse på att vi tänkt rätt – att gränssättning var ett viktigt tema – men metoden hade kunnat anpassas bättre för att motsvara de behov som fanns i personalgruppen.

### Man har börjat med sexualundervisning

På Meby fungerar gruppdiskussioner som en del av ungdomarnas behandling. Här har man tidigare tagit upp ämnen som droger, våld och kriminalitet. Som ett direkt resultat av utbildningen lades också frågor kring sex och samlevnad in på schemat på en av de två enheterna. På den andra avdelningen skedde det mer sporadiskt.

*Vi ser att dessa gruppdiskussioner och samtal är en betydelsefull del av behandlingen där vi i övrigt lär dem att sköta vardagens sysslor: diska, laga mat, sköta hygien och fylla i papper. Lika viktigt, om inte viktigare, är det att de får insikt i vem de är, deras värde, var deras gränser går och att de kan ta kommando över sig själva.*

Tidigare hade man försökt att tillgodose ungdomarnas behov genom att hänvisa dem till exempelvis ungdomsmottagningen, men detta hade inte fungerat tillfredställande.

*Vi har genom RFSU-utbildningen fått kunskaper och trygghet i att leda dessa diskussioner utan att känna oss klumpiga eller obehagliga. Ungdomarna har så många frågor och vill veta; tidigare har vi försökt emotse behovet genom att gå till ungdomsmottagningen men där har de inte känt sig lika trygga som med oss och det har inte gett så mycket. Nu kan gruppens diskussioner fortsätta långt efter att gruppen egentligen avslutats – ämnet är outtömligt.*

### Förändringar i kontaktmannaskap och samtal

Personalen beskrev att kursen gett dem en bra grund att stå på och att många därför känner sig tryggare även i kontaktmannaskapet. Ämnet sex hade avdramatiserats och förts upp på agendan. Ett enkelt sätt att öppna upp för frågorna var att i samtal berätta att man gått kursen och vad den innehöll. I dialogen med ungdomarna hade man, som tidigare nämnts, väjt när vissa frågeställningar som kommit upp. Efter kursen hade en stor förändring skett vad gällde detta. I den intervjustudie som gjordes beskrev man:

*Nu kan vi se sexualiteten som en positiv drivkraft och använda oss av det i våra samtal. Vår beredskap har ökat för att dels initiera till samtal, dels ta emot information från dem och utnyttja den till något bra inom behandlingen – inte fördöma den. Nu vågar vi vara neutralt utforskande och fråga vidare: 'Hur menar du, berätta mer.' Vi är – och får vara – mer nyfika på dem än vad vi av olika skäl hittills inte vågat vara.*

Man beskrev också att man nu kunde se kärleken som en god kraft i de ungas liv – som kan hjälpa dem att förändra sina liv i positiv riktning. Och att det var något man kunde förmedla i samtal.

*Många uppfattar sex som något negativt när de kommer hit. Vi kan nu hjälpa dem att få en mer mångsidig bild av sexualiteten som något som kan vara fint också, och inte bara förknippad med till exempel övergrepp och skam.*

## Ökad insikt om hbt

När vi i kursledningen besökte Båvensnäs, ena avdelningen på Meby behandlingshem, innan utbildningen blev det uppenbart att det rådde en ganska grabbig stämning och homofoba skämt förekom. Det kändes omöjligt att se hur någon skulle kunna ta upp frågor om sin egen sexuella läggning eller funderingar kring homosexualitet. Att inkludera ett hbt-perspektiv i utbildningen blev centralt och viktigt och insikten av att deras ungdomar också kan vara homosexuella är ett av de tydliga avtryck som utbildningen gjort.

När vi först tog upp frågan kring bögskämt och den grabbiga stämningen var man medveten om detta inom personalgruppen, men menade att det var hjärtligt och att man absolut inte skulle agera så om man hade en homosexuell ungdom på behandlingshemmet. Med enkla frågor som hur de kunde vara säkra på det insåg man att miljön inte direkt gav utrymme för att prata om sin homosexualitet om en sådan fanns. I sin egen sammanfattning av kursen skriver man;

*Vi har haft ett heteronormativt tänkande och i vissa fall har det förekommit en jargong bland personalen som bland annat inneburit homofoba skämt. Flera av oss har nog inte tänkt att två ungdomar av samma kön kan ingå i en relation här även om vi naturligtvis i efterhand inser att vi måste ha haft flera homosexuella ungdomar hos oss under åren. Och med den insikten följer nu att alla unga måste ha rätt att få vara den de är, också här, utan att bli diskriminerade.*

Man såg vidare utbildningen som en start på arbetet, men att man på Meby behövde fortsätta arbetet med hbt-frågorna.

## Kondomer tillgängliga

Innan utbildningen valde personalen att inte alls prata prevention och absolut inte kondomer med ungdomarna. De tyckte inte att de kunde prata om kondomer samtidigt som de förbjöd relationer. De menade att det skulle ge dubbla signaler och göra dem mindre trovärdiga. Konsekvensen av detta blev att ungdomarna hade oskyddade samlag både på behandlingshemmet och utanför i samband med permissioner. Efter utbildningen har man insett att det är viktigare att ungdomarna ägnar sig åt säkert sex än risken att uppfattas som om man sänder dubbla signaler.

Man har gemensamt beslutat att ungdomarna ska ha tillgång till kondomer. Personalen frågar aktivt om de behöver kondomer med sig på hempermissionen. Behandlingshemmets regler har inte ändrats och personalen är fortfarande tydlig med att man inte får ha relationer och sex på institutionen. De inser att de inte kan ha full kontroll över när och var kondomen används, men känner sig tryggare med att veta att ungdomarna i högre utsträckning än tidigare praktiserar säkrare sex.

## Övergrepp ett tema man ville veta mer om

Något som många framhöll i den muntliga delen av utvärderingen var att man ville få mer kunskap om sexuella övergrepp. Inom RFSU hade vi redan från början haft diskussionen hur vi skulle förhålla oss till det behovet som vi visste fanns men kommit fram till att det är en helt egen utbildning. Den utbildning som genomfördes var en grundutbildning och vår tanke var att enskilda personer eller hela

gruppen sedan kunde bygga på denna utbildning med andra teman. Vi var tydliga med att vi gärna hjälper till att sätta samman en sådan utbildning vid ett senare tillfälle.

Med facit i hand så hade vi kanske fattat ett annat beslut och låtit detta ingå i utbildningen och att tydligare göra kopplingar mellan de teman som vi tog upp och de särskilda behov och frågeställningar som kan finnas hos unga som blivit utsatta för övergrepp, eller utsatt andra för övergrepp.

### **Förändrade samtal inom personalgruppen**

Den oenighet som funnits bland personalen kring frågorna om sexualitet, och som tidigare utgjort ett problem, har avtagit. Utbildningen har fört personalen närmare varandra. Frågor som rörde sexualitet fanns nu i de flestas medvetande och utgjorde inget problem när de togs upp vid personalkonferenser eller i andra sammanhang där man handledde varandra. Intensiva och engagerade diskussioner har förts om olika ämnen, exempelvis kring genus, men det har inte inneburit några stora konflikter. Man beskrev att man tidigare vetat att man måste vara tydlig i sina gränser gentemot ungdomarna men att det rått oenighet om *hur* det skulle göras på ett bra sätt. Nu har personalgruppen blivit tryggare och fått verktyg för hur det kunde ske.

### **Rutiner för att hålla kunskaperna levande behövs**

Under en utbildning, och den första tiden efter, har man ofta höga ambitioner i att förändra verksamheten. Utmaningen är att behålla det engagemang som finns och att organisera arbetet så att det blir mindre sårbart vid exempelvis personalomsättningar. I den intervjustudie som gjordes var detta också något man tog upp.

*Ambitionerna har mattats något – inget konstigt, men vi måste ändå vara på vår vakt så att det inte avtar mer och i förlängningen försvinner. Fortfarande är det också i viss mån så att det är samma personer som tidigare som är drivande i att hålla kunskapen och aktiviteterna igång. Här kan vi (i arbetsledningen framför allt) bli bättre på att förvalta kunskaperna och samtidigt garantera kvaliteten på behandlingen – den får till exempel inte skilja sig åt beroende på vilken av avdelningarna man bor på.*

I intervjustudien berättade man att man på den ena avdelningen kommit igång med sex- och samlevnadsundervisningen, men att den andra avdelningen inte har någon återkommande undervisning. Men oavsett om man genomförde en planerad undervisning eller ej fanns det en samstämmig uppfattningar om att det dagliga arbetet med ungdomarna och synen på deras sexualitet hade förändrats.

På Meby funderade man över hur kontinuiteten kunde säkerställas. Ett mål man satt upp är att varje nyanställd ska få gå någon kurs om tonårssexualitet. Men man anser att det också är viktigt att man ser över de egna rutinerna så att fler i personalen blir engagerade i att till exempel hålla i sex- och samlevnadsgrupper med ungdomarna. Man pekade också på arbetsledningens ansvar att säkerställa rutinerna så att frågor som rör sexualitet och samlevnad blir en del av verksamheten för alla. Om det hela hänger på enstaka drivande personer så blir verksamheten sårbar och riskerar att försvinna vid personalomsättning.

## Slutord

När man arbetar med människor så finns sexualiteten med som en del av det liv man möter i sin profession. Det är frågor som således måste inkluderas i den vardagliga verksamheten.

Sexualitet är en central del i många människors liv och något som för de flesta människor ständigt finns med i vardagen. Den utgör också en tydlig del i vuxenblivandet och skapandet av identitet. Att uttrycka sin sexualitet och att interagera med andra människor blir en väg att få bekräftelse på vem man är. Ett sätt att få bekräftelse på att ens kropp och personlighet duger.

Sexualiteten är en stark kraft. En kraft som kan användas både positivt och negativt, såväl mot sig själv som gentemot andra. Ungdomar i allmänhet, och ungdomar på institution i synnerhet, behöver få tillgång till relevanta kunskaper och stöd i denna utveckling. De har rätt att få må bra i sin sexualitet, utan att bli kränkt eller kränka andra. Vuxna som arbetar med tonåringar har ett ansvar att arbeta mot detta mål.

Sexualitet är också ett område som berör den anställda på ett personligt plan. Det är därför viktigt att bli medveten om sina egna värderingar och vilka värderingar man kan och bör förmedla inom ramen för sitt arbete. När man börjar arbeta med dessa frågor på en arbetsplats handlar det också om en gemensam process kollegor emellan. Man behöver tillsammans komma överens om hur man ska arbeta och vilket förhållningssätt man ska ha i olika frågor.

Det vi kunde se i vårt samarbete med Meby behandlingshem var att man kunde åstadkomma många positiva saker utan några stora resurskrävande insatser. Två faktorer som varit avgörande för att det skulle lyckas var:

- Att behandlingshemmets ledning stödde förändringsprocessen. Man hade redan innan utbildningen sett behov och identifierat problem som man ville hantera på ett bättre sätt.
  - Att all personal deltog i den utbildning som hölls. Alla deltog således i de diskussioner som fördes och man kunde tillsammans formulera hur arbetet skulle ske i framtiden.
- Förändringsprocessen var gemensam.

Den stora utmaningen, som vi ännu inte har svaret på, är hur man på lång sikt kommer att arbeta med frågorna. Förhoppningsvis fortsätter utvecklingsarbetet. Då är det viktigt att arbetsledningen känner ett ansvar för att så ska ske.

## Litteraturlista

Bergström Maria, Foxhage Daniel (2005) *Bland horor bockar och bögar*, RFSU

Centerwall Erik (2003) *Sexualiteter*, RFSU

Forsberg Margareta (2005) *Ungdomar och sexualitet – en forskningsöversikt år 2005*, Statens folkhälsoinstitut

Laack Stefan (2004) *Kukkunskap*, RFSU

Nevin Tina (2004) *Fittfakta*, RFSU

Olsson Hans (2003) *Sexatlas för skolan*, RFSU

Schlytter Astrid (1999) *Kön och juridik i socialt arbete. Tillämpningen av tredje paragrafen LVU på länsrättsnivå*,

Lund: Studentlitteratur

Socialstyrelsen (2004) *Sexuell läggning och bemötande i socialtjänsten*

Överlien Carolina (2004) *Girls on the verge of exploding?* Linköpings Universitet

## Bilaga I

### Program Meby

#### Ungdomar och sexualitet

#### Uppdragsutbildning för Meby behandlingshem AB

##### Dag 1

- Presentationer av deltagare och program
- Grundföreläsning om sex
- Fika
- Tonårssexualitet
- Hur ser tonårssexualiteten ut på Meby? Grupparbete + redovisning i storgrupp
- Lunch
- Värderingsövning kring pornografi
- Ungdomars frågor och våra svar. Om hbt och sexuellt utrymme. Grupparbete med uppföljning i storgrupp.
- Kuk-kunskap
- Det manliga könets anatomi och fysiologi
- Avslutning

##### Dag 2

- Backspegel
- Fittfakta
- Det kvinnliga könets anatomi och fysiologi
- Gränssättning
- Lunch
- Ungdomssexualitet i litteratur. Texter
- Grupparbete 1: Hur ska vi gå vidare på Meby? Behov, teman att prata om, ingångar i ämnen/metoder, praktiska problem att lösa.
- Grupparbete 2: Bikupa om forum, nätverk, vad behöver vi mer?
- Summering i storgrupp: Handlingsplan
- Avslutning och utvärdering

## Bilaga II

### Uppföljning Meby

Innan uppföljningen uppmanas deltagarna att skriva ner de frågor de har kring STI, Preventivmedel, Abort och Graviditet.

#### Förmiddag

- Uppföljning: Vad har hänt sedan sist? Vad har varit svårt, omöjligt? Vilka var hindren? Finns det lösningar? Hur har kursen påverkat dig? Bilda sesam-grupp. Nätverksbygge.
- Ömsesidig sex
- Värderingsövningar (Heta stolen)
- Att prata sexualitet med lusten som fokus. Oavslutade meningar

#### Eftermiddag

- STI, abort, preventivmedel och graviditet
- Metodövning, sant eller falskt?
- Vår roll i det preventiva arbetet
- Smittskyddslagen
- Kondomkunskap och metodövning
- Värderingsövning (Fyra hörn om manlighet)
- Genusföreläsning

## **Bilaga III**

### **Program Meby**

#### **Förmiddagen**

- Introduktion
- Utvärdering
- Inventering nya frågeställningar
- Pubertet
- Metod övning

#### **Eftermiddagen**

- Handledning. Genomgång av metoder och teman. Uppföljning av ev. behov samt metoder
- Uppföljning av behovet av kunskap/metod kring sexuella övergrepp
- Utbytet mellan enheterna
- Utvärdering



RFSU, Riksförbundet för Sexuell Uppllysning, är en partipolitiskt och religiöst obunden ideell organisation, som verkar för att sprida en fördomsfri och öppen syn på sex- och samlevnadsfrågor i Sverige och internationellt. Vi arbetar för ett öppet, jämlikt samhälle där människan inte utnyttjas eller diskrimineras sexuellt, utan där sexualiteten är en källa till glädje och njutning.

Vi ser sexualiteten som en social konstruktion. Det innebär att sexualiteten och de normer och värderingar som är kopplade till den är föränderliga. Det gäller till exempel normer kring relationer och samlevnad, sexuell identitet och sexuella handlingar.

Allt vårt arbete vilar på tre grundpelare; frihet att välja, frihet att vara och frihet att njuta. Dessa friheter är grundläggande förutsättningar för att människor ska uppleva egenvärde och självkänsla.

RFSU består av enskilda medlemmar, lokalföreningar, medlemsorganisationer och experter.

